

Droppánné Debreczeni Éva**Száz év a magyar pedagógia szolgálatában****Az Országos Pedagógiai Könyvtár történetének áttekintése. I. rész****A könyvtár megnyitásától, annak megszüntetéséig (1906–1933)**

Idén, 2006. december 23-án lesz száz éve, hogy a Vallási- és Közoktatási Minisztérium osztálytanácsosának képviselőjében hivatalosan megnyílt az Országos Tanszermúzeum mellett, azzal egy szervezeti egységben működő Országos Paedagógiai Könyvtár. Az OPKM megemlékezésének ez a tanulmány mintegy bevezetője, mivel az intézmény tervbe vett költözését követően, a jövő évben, konferencia keretében tervezi e jeles évforduló méltó megünneplését. Az alábbi tanulmány első része annak a sorozatnak, mely át kívánja tekinteni az elmúlt száz évet, felvillantva annak fontosabb feladatait és eredményeit. Mindezt azzal a nem titkolt szándékkal és meggyőződéssel tesszük, hogy amikor a múlt gazdag örökségét ápoljuk, azzal a jelent is gazdagítjuk, és helyes irányt szabunk a jövő feladatainak.

Előzmények

Az Országos Paedagógiai Könyvtárról a Tanszermúzeum megemlézése nélkül nem beszélhetünk. A könyvtár gyökerei ugyanis ide nyúlnak vissza. Az 1877-ben alapított Országos Tanszermúzeum, – mely abban a korban gyűjteményét tekintve egyedülálló volt Európában – már kezdetben jelentős könyvanyaggal rendelkezett. Minden olyan állományegység meg volt benne, amely egy későbbi szakkönyvtár alapjait szolgálta, és szolgálja ma is: így a fontosabb pedagógiai művek, tankönyvek, iskolai értesítők és ifjúsági irodalom. Nyugodtan mondhatjuk tehát, hogy ez a gyűjtemény képezte alapját az első Országos Paedagógiai Könyvtárnak.

Már a kezdetekben látszott, magából a Tanszermúzeum gyűjteményéből is, hogy a közoktatásügyet, igazából csak komplex módon, taneszközökkel és szakkönyvekkel, azaz egy szakkönyvtár gyűjteményével együttesen lehet teljességgel szolgálni. Nem csoda tehát, hogy 1895-ben felvetődött a szakkönyvtár létesítésének gondolata, amely csak tíz évvel később valósulhatott meg.

Az Országos Paedagógiai Könyvtár megnyitásának konkrét előzményei

A szakkönyvtár létesítésének ötlete Gyertyánffy István, egykori tanszermúzeumi igazgató nevéhez fűződik. 1895-ben az újjászervezett Tanszermúzeumi Bizottság alakuló ülésén vetette fel ezt a javaslatot, „Az Országos Tanszermúzeum a magyar népoktatásügy szolgálatában” című megnyitó beszédében, melyet publikáció formájában a Néptanítók Lapjában is megjelentetett.¹ Ebben a következőkép-

pen szólt a szakkönyvtár fontosságáról: „[...] a legjobban felszerelt tanszermúzeum is paedagógiai könyvtár nélkül csak félszeg intézmény [...]. Tankönyv és tanszer elválaszthatatlan kapcsolatban állnak egymással. Ez okból mindenütt, a hol csak tanszermúzeumokat szerveztek [...] paedagógiai könyvtárakkal igyekeztek összekötni.”²

A könyvtár létesítésének szükségességét, fontosságát francia példákkal támasztotta alá. Hangsúlyozta, hogy Franciaországban nemcsak a megyei, hanem a járási tanszermúzeumoknak is vannak paedagógiai könyvtárai, melyek a francia népoktatás körébe tartozó minden szaklapot, tankönyvet, a francia irodalom összes számba vehető művét magukban foglalják. E felvetésén kívül még felhívta a figyelmet a Tanszermúzeum könyvtári anyagának hiányosságaira, pótlásának szükségességére is. Javasolta továbbá, hogy az alapítandó könyvtárat a Tanszermúzeum és a Néptanítók Lapja könyvtárának egyesítésével lehetne létrehozni. A meglévő hiányok kiegészítését, a XVIII. század előtti népiskolai tankönyvekre vonatkozó anyagot pedig – véleménye szerint – az 1896-os millenniumi kiállítás anyagából lehetne pótolni, oly módon, hogy miniszteri felkérésre a kiállítók (tanárok, írók, könyvkiadók) átengednék a kiállított műveiket a létesítendő Országos Paedagógiai Könyvtárnak. Gyertyánffy beszédének lényegét, az Országos Paedagógiai Könyvtár alapításának javaslatát Wlassics Gyula miniszternek is elküldte, aki kedvezően fogadta a fenti javaslatot, s az 1896-ban kelt „válasz” rendeletében³ jóváhagyta az Országos Paedagógiai Könyvtár létesítésének tervét, továbbá a Néptanítók Lapja Könyvtárának az Országos Tanszermúzeumhoz való csatolását, és egyben felkérte Gyertyánffy Istvánt, hogy részletes költségvetéssel ellátott javaslatot dolgozzon ki.⁴ E felkérésre készítette el az „Emlékirat az Országos Tanszermúzeum és Paedagógiai Könyvtár ügyében”⁵ című dokumentumot, mely tulajdonképpen már az Országos Paedagógiai Könyvtár tényleges megalakulásának első lépését jelentette. Nem Gyertyánffy Istvánon múltott, hogy ehhez képest még tíz év telt el, mire a könyvtár megnyitható.

Az Országos Paedagógiai Könyvtár megnyitása, működésének kezdeti évei, virágzó korszaka (1906–1914)

Az Országos Paedagógiai Könyvtárat 1906. december 23-án nyitották meg, délelőtt 11 órakor, a Ferencz József Tanítók Házában (Bp., Szentkirályi u. 47.),⁶ melyről az Országos Paedagógiai Könyvtár és Tanszermúzeum Hivatalos Értesítője, az intézmény folyóirata számolt be első számában.⁷ E hír szerint a megnyitón részt vett a Vallás-és Közoktatásügyi Minisztérium (továbbiakban VKM) részéről Dr. Neményi Imre osztálytanácsos és nagyszámú „tanfériú”. Dr. Vángel Jenő, egyetemi tanár, az intézmény élére kinevezett elnök megnyitó beszéde után, az osztálytanácsos is szólt az egybegyűltekhez, és ígéretet tett arra, hogy az intézet működéséhez megkapja a kellő anyagi támogatást. Beszédében felkérte a vezetést, hogy az ünnepek után a könyvtárat rögtön bocsássák az olvasók és érdeklődők rendelkezésére.

Vángel Jenő vezetése alatt a könyvtár valóban jelentős anyagi támogatásban részesült. Az Országos Paedagógiai Könyvtár – mely tehát a Tanszermúzeum

könyvtárának és a Néptanítók Lapja könyvtárának egyesítésével jött létre – 1906-ban 6.333 kötetet számlált.⁸ Az 1905. évi 53475. sz. alatti miniszteri rendelet a könyvtár Szervezeti és Működési Szabályzatát 1906-ban léptette hatályba.⁹ Ez mindkét intézmény célját, feladatát, működését illetően irányt szabott. Ettől kezdve az intézmény neve: Országos Paedagógiai Könyvtár és Tanszermúzeum, tehát könyvtár és múzeum egy szervezeti egységen belül. A szabályzat kimondta: a könyvtár célja, „hogy a tanüggyel foglalkozóknak tanulmányaihoz szükséges irodalmat, segédeszközöket rendelkezésre bocsássa. A könyvtár arra törekszik, hogy első-sorban a hazai paedagógiai irodalmunkat foglalja magában lehetőleg teljesen, a külföldi paedagógiai munkák közül pedig azokat, amelyek a magyar viszonyokra vonatkozathatók, vagy gyakorlati fontosságuknál és maradandó tudományos becslésükkel fogva mellőzhetetlenek. A cél elérésére iskolai könyvtárakat és vándorkönyvtárakat szervez az iskolák fokozatai szerint; a gyűjtemények mellett olvasó- és dolgozószobákat rendez be; a Paedagógiai Könyvtárban és Tanszermúzeumban elhelyezett könyveket és tanszereket a kezelési szabályzat értelmében kikölcsönzi; bibliográfiai tájékoztatást bocsát közre; tanszermúzeumok, paedagógiai könyvtárak és gyűjtemények szervezésében közreműködik. [...]”¹⁰

Az SzMSz korszerűségét mutatja, hogy pontjai (ami főként a könyvtár célját és feladatait illeti), némi terminológiai változtatással, ma is vállalhatóak. Az SzMSz mellett a könyvtár elkészítette olvasótermi szabályzatát is. Ebből megtudjuk, hogy a könyvtárat ingyen vehették igénybe a pedagógusok az ország egész területéről. A helyben olvasás mellett kölcsönözni is lehetett, elismervénnyel, egyszerre öt könyvet. Az igazgató, Vángel Jenő arra törekedett, hogy minél egyszerűbb legyen a kölcsönzés lebonyolítása. Az olvasóterem használatával kapcsolatban kifejtette: „[...] a könyv-kölcsönzésében pedig a lehető legmesszebb menő kedvezmény megadásáig el kell mennünk, magát a kedvezményt pedig nemcsak a budapestieknek, hanem a vidéki tanférfiaknak is meg kell adnunk, mert csak ilyen módon lehet a könyvtár látogatását elősegíteni és megkedveltetni.”¹¹ Ez az elképzelése a gyakorlatban is megvalósult, erről tanúskodik egy 1907-ben, az Országos Középiskolai Tanáregyesületi Közlönyben megjelent cikk. Ebben a cikk szerzője meglelégedéssel tesz említést arról, hogy az olvasóterem használata és a kölcsönzés is „egyszerű eljárással” történik.¹²

Vángel a könyvtár hiányait pótolta, így az értesítőket, melyeket a teljesség igényével kívánt gyűjteni. Fontosnak tartotta továbbá a folyóiratok beszerzését, melyek közül a hazai szaklapokat teljesség igényével, a külföldieket pedig válogatva kívánta gyűjteni. Jelentősen fejlesztette a könyvtár állományát, és azt betűrendes és szakkatalógusban tárta fel. A paedagógiai művek betűrendes jegyzékét nyomtatásban is közzétették.¹³

Az Országos Paedagógiai Könyvtár és Tanszermúzeum Hivatalos Értesítője

1907-től jelent meg a kettős intézmény folyóirata: Az Országos Paedagógiai Könyvtár és Tanszermúzeum Hivatalos Értesítője (a továbbiakban röviden Hivatalos Értesítő). A folyóirat havonta jelent meg, 1907-től 1917-ig, mint a könyvtár és múzeum hivatalos közlönye. A pénzügyi kiadásokat, a nyomtatást és az expedi-

álási költségeket a Franklin Társulat vállalta magára. Eleinte szinte kizárólag a Tanszermúzeum ügyeivel foglalkozott: tanszerek, taneszközök, iskolai berendezések ismertetéseit, szemléltető eszközök használatának módját, tanszerek leírását és bírálását stb. tartalmazta. 1915-ben a folyóirat közzé tette Imre Sándor, jeles pedagógiai szakembernek a könyvtár tevékenységére vonatkozó fontos javaslatait, melyek közül megemlítenénk a pedagógiai irodalomban való általános tájékoztatást nyújtó „pedagógiai évkönyv”, a könyvtár új szerzeményeiről jegyzék megjelentetését, továbbá egy összeállítást „Időszerű pedagógiai kérdések” címmel.¹⁴

A folyóirat 1916-tól Paedagógiai Értesítő néven jelent meg, tartalma is megváltozott. A továbbiakban helyet adott pedagógiai témáknak, a nevelés és oktatás módszereivel foglalkozó írásoknak. Pedagógiai témájú értekezéseivel, hazai és külföldi lapszemlével a magyar közoktatásügyet, a pedagógusok és pedagógiai szakemberek munkáját kívánta segíteni. Ezért is rendelte el a miniszter 1916. március 7-én kelt rendeletével¹⁵ a folyóirat beszerzését középiskolák számára. A könyvtár és múzeum életére vonatkozó híreket, statisztikát is közzétett. A külföld irodalmát is figyelemmel kísérte: a mellékleteként kéthavonta megjelenő „Paedagógiai Repertórium” mintegy kilencven külföldi lap pedagógiai cikkeinek jegyzékét hozta. Negyedévenként jelent meg német nyelvű kiadványa a Monats-Berichte der Pädagogischen Landes-Bibliothek und Museums für Lehrmittel” c. kiadvány, mely a külföld tájékoztatására szolgált, a jelentősebb hazai pedagógiai irodalomról, új pedagógiai szerzeményekről, kb. huszonöt folyóirat tartalmáról adott számot.

A könyvtár gyűjteménye Vángel vezetése alatt jelentősen gyarapodott: míg a könyvtár megnyitása évében az állomány nagysága 6.973 mű, (6.333 kötetben), addig 1914-ben 26.378 munkát tartalmazott, a beletárolt kötetek száma pedig összesen 40.000 kötet volt, ezen kívül még 13.001 db értesítővel, és 370 db folyóirattal rendelkezett, mellyel a nagykönyvtárak sorába lépett,¹⁶ és az oktatásügy központi könyvtárává fejlődött. Az olvasóforgalom is jelentősen nőtt, 1908-ban a kölcsönzők száma 724 fő, 1914-ben 3.642 fő, a kikölcsönzött művek száma: 1908-ban 1.550 db, míg 1914-ben 12.008 db könyv volt.¹⁷ A fenti statisztika is jól mutatja a fejlődést, mely 1906-tól 1914-ig tartott. Ez az időszak volt az intézmény felfelé ívelő, virágzó szakasza. Sajnos ez után már a stagnálás és a hanyatlás időszaka következett.

Az intézmény hanyatló korszaka, a Tanszermúzeum megszüntetése (1915–1922)

1915. május 1-jével Dr. Vángel Jenőt felmentették saját kérésére igazgatói állásából, érdemeinek elismerése mellett.¹⁸ A kettős intézmény új vezetőt kapott Dr. Radnai Rezső, közoktatási tanácsos személyében. Ekkor már a könyvtár és a tanszermúzeum a Képzőművészeti Társulat Andrássy út 69. sz. alatti épületében volt elhelyezve, melyre tíz éves bérleti szerződést kötöttek.

Radnai Rezső működése alatt az Országos Paedagógiai Könyvtár és Tanszermúzeum folyóirata továbbra is pontosan jelent meg, és szolgált a kettős intézmény sokirányú ügyeit, képet adott a könyvtár és múzeum belső életéről és mun-

kálatairól is. A folyóirat többek között helyt adott tevékenységükre vonatkozó javaslatoknak is. 1915-ben jelent meg egy érdekes cikk, mely felhívta a könyvtár figyelmét az iskolai könyvtárak duplum példányaira, melynek hasznosításában a pedagógiai könyvtár közreműködését javasolta, továbbá felvetette az iskolai könyvtárak módszertani irányításának szükségességét, melyet a könyvtár, mint országos pedagógiai szakkönyvtár elláthatna.¹⁹ Ezt az 1956-os könyvtári törvény az 1958-ban újraindult Országos Pedagógiai Könyvtár egyik fontos feladatául jelölte meg. Ettől kezdve, mint az iskolai könyvtári hálózat módszertani központja valósította meg ezt a feladatot és ma is betölti ezt a szerepet.

A vezetés mindig fontosnak tartotta az olvasói véleményeket, egyrészt erre utal az a tény is, hogy úgynevezett „bejegyzési könyvet”²⁰ helyeztek el az olvasóteremben, melybe az olvasók észrevételeiket, javaslataikat és az esetleges panaszokat is bejegyezheték, másrészt a Paedagógiai Értesítő minden számában az a kérelemmel fordultak az olvasóikhoz, hogy „amennyiben [...] jelentős paedagógiai munkák vagy szakfolyóiratok megszerzésére nézve óhajtásuk volna, szíveskedjenek kívánságukat az elnökséggel tudatni. Az elnökség a kérelmüket a könyvtár gyarapításánál lehetőleg figyelembe fogja venni.”²¹

Ebben az időben bővült a könyvtár feladata a nyilvános felolvasó ülések szervezésével. Ezeken egyrészt a fontosabb és újabb pedagógiai műveket ismertettek, másrészt a könyvtár és múzeum érdekszférájába tartozó kérdéseket vitattak meg.

Az intézmény működését egyre inkább befolyásolták a háborús viszonyok. 1922-ig szinte évenként változott az intézmény élén a vezetés, 1917. decemberétől Sztancsek Zoltán, 1918–1921. Kacziány Géza; 1921. június 22.–1922. június 30. Hidasi Sándor; 1922. június 30.–augusztus 31. Radnai Rezső vezették a könyvtárat és múzeumot. Az 1917–1922 közötti időszakra a stagnálás, illetve a hanyatlás jelei mutatkoztak, ezt tükrözi az 1915–1918 közötti időszak statisztikája is. Az említett háborús viszonyok, az anyagi nehézségek a beszerzésben, az állomány alakulásában is jelentkezték, a gyarapodás csupán 5.506 kötet²² volt ez idő alatt. A külföldi szakirodalmat a postai nehézségek miatt szinte teljesen nélkülözni kellett. A könyvtár még folyóiratokhoz sem tudott hozzájutni. A kölcsönzés és az olvasószolgálat területén is visszaesés mutatkozott, amihez még hozzájárult a fűtésrendszer meghibásodása, melynek következtében korlátozni kellett az intézet termeinek használatát. A kölcsönzés visszaesését mutatják az alábbi statisztikai adatok: míg 1914-ben a könyvtárlátogatók száma 6.326 fő volt, addig ez a szám 1917-re 2.027 főre esett vissza.²³ A kölcsönzők száma pedig 1914-ben 3.642, 1916-ban már csak 1.756 fő²⁴ volt. Ebben az időben a fenti nehézségek miatt nem sok eredményről tudunk beszámolni. Ez időszakból említésre méltó Hidasi Sándor működése, aki Gyertyánffy szavaival „a Paedagógiai Könyvtár egészen új szakszerű rendezése katalógizálása terén fejtett ki nagy és becses munkásságot.”²⁵ Ugyancsak az ő nevéhez fűződik a Gyertyánffy István által a könyvtárnak adományozott 800 kötet állományba vétele, melyet az ugyancsak a könyvtárnak adományozott állványokkal és kisebb tárgyakkal együtt külön helyiségben „Gyertyánffy-szoba” megjelöléssel helyezett el.²⁶

Hidasi Sándor vezetésének idején már hallhatóak voltak a hírek az intézmény felszámolásáról, illetve az Andrassy úti palotából való kiköltözésről, mivel lejárt a tíz éves bérleti szerződés.

1922-ben Hidasi felmentése után már új igazgatót nem neveztek ki, csak ideiglenes jelleggel megbízták Dr. Radnai Rezsőt, az intézmény korábbi vezetőjét, nyugalmazott minisztériumi tanácsost a könyvtár és múzeum vezetésével. A könyvtár sorsa ekkor már megpecsételődött. 1922-ben egy miniszteri rendelettel megszüntették a kettős intézmény szerves részét, az Országos Tanszermúzeumot. Ekkor még a könyvtár felszámolása nem volt napirenden, mint ahogy erről a Gyertyánffy Istvánnak címzett minisztériumi irat beszámolt, mely szerint: „[...] az Országos Paedagógiai Könyvtár és Tanszermúzeum liquiditása nem jelenti a Paedagógiai Könyvtár megszüntetését, mert a könyvtár eredeti keretének, egységének, rendeltetésének és elnevezésének érintetlenül hagyása mellett csupán helyileg fog a vezetésem alatt álló valamely helyiségben elhelyezést nyerni; [...]”²⁷

Ez azonban, – ahogy ez későbbiekben kiderült – nem egészen így történt. A könyvtár gyűjteménye ugyan egyben maradt, keretei megmaradtak, rendeltetése is elvileg, de, a gyakorlatban nem tudott ennek a rendeltetésnek megfelelően működni, mivel nem biztosították hozzá a megfelelő tárgyi és személyi feltételeket. Elnevezése sem maradt „érintetlen”, hiszen a minisztériumi könyvtárral egyesülve 1922-től a VKM Országos Tanügyi és Paedagógiai Könyvtáraként működött tovább.

A könyvtár sorsa a Tanszermúzeum megszüntetése után: az Országos Tanügyi és Paedagógiai Könyvtár (1922–1933)

Az Országos Tanügyi és Paedagógiai Könyvtár kezdeti éveiről nem sok adatunk van. Forrásul csak minimális levéltári anyag, Dr. Fitos Vilmos, könyvtárigazgató (1925–1933) hagyatékából előkerült néhány hivatalos irat, továbbá a könyvtár egykori munkatársával készült interjú, visszaemlékezés áll rendelkezésünkre.

A források azt valószínűsítik, hogy 1922-ben Dr. Biloveszky Józsefet (aki egyben a Berzsényi Dániel Reáliskola tanára is volt) bízták meg az Országos Paedagógiai Könyvtárának és a VKM könyvtárának egyesítésével létrehozott Országos Tanügyi és Paedagógiai Könyvtár vezetésével. A VKM könyvtára, melyet 1867-ben alapítottak,²⁸ hivatali, zárt könyvtár volt, 10.933 kötetel,²⁹ míg az Országos Paedagógiai Könyvtár állománya 1922-ben kb. 50 ezer kötet lehetett.³⁰ A könyvtárat a VKM épület székházául szolgáló Kálmán Imre, Szemere, Báthory és Hold utcákkal határos nagy épülettömbben helyezték el. Személyzete az igazgatón kívül ekkor csupán két főből állt. Az anyag átszállítása után kezdődtek meg a két könyvtár egyesítésének munkálatai. Az állomány főként pedagógiai szakkönyvekből állt, de ezen kívül sok általános, kulturális, jogi, közgazdasági, történeti, természettudományos, sőt szépirodalmi munkák is voltak benne. Értesítőgyűjteménye jelentős volt, kb. 30.000 db.³¹ Magyar és külföldi folyóirataikat részben előfizetés, részben pedig ajándék útján szerezték be.

A könyvtár olvasói pedagógusok és a minisztérium dolgozói voltak. Csak a délelőtti órákban tartott nyitva, egyszerre öt könyvet lehetett kölcsönözni. Dr. Biloveszky József igazgatása alatt (1922. szeptember–1925. március) kezdődtek meg tehát a két

könyvtár egyesítésének munkálatai, de a könyvek leltárba vétele és a katalógusok kialakítása nem valósult meg. Ezekre a munkákra továbbá a délutáni nyitva tartásra nem állt rendelkezésre sem elegendő munkaerő, sem pedig kellő anyagi dotáció, mely egyértelműen kiderül a könyvtár 1925/1926 évi költségvetési előirányzatának tervezetéből.³² Ebből a jelentésből kiderül, hogy az intézmény nem rendelkezett önálló költségvetési kerettel. A költségvetését a Központi Igazgatóság dologi szükségletei terhére elégitették ki. Ez a körülmény lehetetlenné tette a könyvtár vezetőjének helyzetét. Így nem csoda, hogy a könyvtár nem tudott korszerű szakkönyvtárként működni. Ezen problémákról az igazgató a minisztériumhoz benyújtott költségvetési előirányzat benyújtásának indoklásában tett említést.³³

A könyvtár helyzete némileg javult Dr. Fitos Vilmos igazgatói kinevezését követően. Ő az Országos Széchényi Könyvtárból, 1925 márciusában került az Országos Tanügyi és Pedagógiai Könyvtár élére, először mint megbízott vezetője,³⁴ később mint kinevezett igazgatója. Felmérte a könyvtárban talált állapotokat és jelentésben tájékoztatta ennek eredményről a minisztériumot, továbbá meghatározta a jövő feladatait. Ezek között említést tett arról, hogy a könyvtár vezetésével „főállású” könyvtáros igazgatót kell megbízni, aki jártas a nélkülözhetetlen bibliográfiai ismereteken kívül a pedagógiai, pszichológiai, filozófiai, szociológiai és közigazgatási ismeretekben is. A könyvtár fejlesztését rendeltetésének megfelelően két irányban tartotta fontosnak fejleszteni, közigazgatási és pedagógiai szempontok szerint.

Javasolta a könyvtár Gyűjteményegyetem alá vonását, mert így látta csak biztosítva hivatásának betöltését. A minisztérium Fitos Vilmosnak a fenti javaslatait elfogadva, 1926-ban kelt rendeletével a Könyvtárat a Gyűjteményegyetem Tanácsának fennhatósága alá helyezte.³⁵ A Gyűjteményegyetem, – melyet Klebelsberg Kunó hozott létre 1922-ben, és melyhez nagy közgyűjteményeink tartoztak – széleskörű autonómiát biztosított az alá tartozó levéltáraknak, könyvtáraknak, múzeumoknak.

Fitos Vilmos elkészítette a Szervezeti és Működési Szabályzatot, mely rendeltetését és feladatát a vallás és közoktatásügyi igazgatás és a pedagógia körébe vágó irodalom összegyűjtésében, megőrzésében és hozzáférhetővé tételében jelölte meg. A könyvtár működését és irányítását a könyvtár kinevezett igazgatója, a Gyűjteményegyetem Igazgatótanácsa, továbbá a Pedagógiai Szaktanács útján látta el.

Dr. Fitos Vilmos igazgatósága alatt kezdett a könyvtár valójában szervezeten működni. Hiszen ő leltározta, rendezte a két könyvtár egyesítésével létrehozott intézmény anyagát. Megalkotta a Szervezeti és Működési Szabályzatot, ügyrendjét: kidolgozta a fejlesztés irányát, munkaprogramját, kialakította szakrendjét. Azonban mindezen erőfeszítéseinek ellenére nem tudta elérni különböző beadványaiival, jelentéseivel a minisztériumnál, hogy kellő anyagi támogatásban részesítsék a könyvtárat. Elhelyezési problémáin némileg segített új helye, 1930-ban ugyanis a Hold utca 17. sz. alatti bérházba, az úgynevezett „kis kultusz” épületébe költözött.

A személyi és anyagi kérdések azonban továbbra sem oldódtak meg. Dr. Fitos Vilmos bár munkaprogramjában olyan fontos célkitűzéseket fogalmazott meg, mint a Krécsy-hagyaték feldolgozása, a szakkatalógus építése, az iskolai értesítők és a folyóiratok értékesebb cikkeinek fgyelése, „kicédulázása”, további hazai és külföldi

pedagógiai folyóiratok beszerzése, a tankönyvgyűjtemény hiányainak pótlása, a délutáni nyitva tartás bevezetése, a dolgozói létszám bővítése. Bár ez utóbbit teljesítették (egy fővel bővült a személyzet), de lényeges támogatást a könyvtár nem kapott. A nyitva tartás vonatkozásában sem sikerült előrelépni. Így valójában a könyvtár gazdag állománya csak korlátozottan volt hozzáférhető. Fitos Vilmos évről-évre kérte a költségvetés megemelését, ez azonban nem járt eredménnyel. 1932-ben az 1932/33-as költségvetési előirányzat tervének indoklásában már keményen fogalmaz: „az Országos Paedagógiai Könyvtár, mely 1922-ben történt megszüntetése óta csak tengődött, gyarapítása a lefolyt tíz év alatt nem tartott lépést a könyvterméssel, [Állománya 1922-ben kb. 70.000-re volt tehető, 1932-ben 82.233 kötet³⁶ volt. (a szerző megjegyzése)] a járatott hazai és külföldi folyóiratok megrendelése félbeszakadt.” Az anyagi támogatással kapcsolatban megjegyzi, hogy a könyvtárat elhanyagolták, ezen változtatni kell.³⁷ Dr. Fitos Vilmos elkeveredett, és valószínűsíthetően utolsó 1933/34-es költségvetési előirányzatra vonatkozó minisztériumi felterjesztésében egyértelműen és keményen fogalmazta meg a helyzet realitását: „Itt nem a korábbi rendes dotációnak a szükség parancsolta arányos csökkentésével állunk szemben, hanem teljesen elhanyagolt állapottal, amely nemcsak bénítólag hat az intézetre [...], hanem a teljes tehetetlenség jeleit teszi nyilvánvalóvá. Ezen a helyzeten segíteni egyjelentésű az intézet létkérdésével.”³⁸

És valóban „a szakkönyvtárak akkor veszítik el létjogosultságukat, amikor az új szakirodalmat nem tudják megvásárolni, s ennek következtében elmaradnak az általuk képviselt tudomány fejlődésétől. Az elmaradt, magát utolérni nem tudó szakkönyvtár [...] halott szerv, mert a szakkönyvtár életében a megállás, a pusztulás jelenti a halált.”³⁹ Ez történt az Országos Tanügyi és Pedagógiai Könyvtárral. Fitos Vilmos „segélykiáltására” segítség nem érkezett. Reális és egyértelmű helyzetjelentését az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központjának, Pasteiner Ivánnak a könyvtárra vonatkozó megszüntetési javaslata, illetve a minisztérium részéről annak teljes „magáévá tétele”, elfogadása követte, melynek következtében a könyvtárat megszüntették.

Az Országos Tanügyi és Pedagógiai Könyvtár megszüntetése, anyagának szétosztása

Pasteiner Iván, az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ vezetője javaslatában felvázolta a könyvtár működésképtelenségének okait: anyagiak hiánya, csekély személyzet, hely szűke stb. Szinte megkérdőjelezve a könyvtár létjogosultságát, a következőket írta: „[...] nagyon kérdésesnek látszik, különösen a mai viszonyaink között egy külön paedagógiai szakkönyvtár fenntartásának szükségessége, midőn a Fővárosi Pedagógiai Könyvtárban amúgy is rendelkezünk egy rendszeresen fejlesztett és gazdag pedagógiai szakkönyvtárral.” Ezért egyetlen megoldásként a könyvtár megszüntetését és állományának a hazai nagykönyvtárak közötti szétosztását javasolta.⁴⁰ A minisztérium ezt a javaslatot elfogadva, az 1933. március 21-én kelt leiratában – Szily Kálmán államtitkár útján – tulajdonképpen kimondta a könyvtár megszüntetését, azzal, hogy utalva Pasteiner javaslatára a következőképpen fogalmazott: „[...] a felterjesztésben foglaltakat [...] tel-

jes egészében magamévá teszem és hajlandó vagyok az abban foglaltak teljesítésére.”⁴¹

A könyvtár szétesztésének irányítására bizottság alakult, mely az általa hozott szempontok szerint irányította a szétesztést. Címjegyzékben kijelölte a minisztérium számára megtartandó anyagot. Ezek után a fennmaradó könyvekből az Egyetemi Könyvtár, majd az OSZK válogathatott. Az első szakaszban tehát a nagykönyvtárak igényeit vették figyelembe, majd a szépirodalmi anyagból a hazai és külföldi kollégiumi könyvtárak, a művészeti anyagokból pedig még a Magyar Iparművészeti és a Szépművészeti Múzeum Könyvtára részesült. Ezen szétesztés pontos ütemtervét Dr. Fitos Vilmos terjesztette fel a VKM-nek, melyben részletesen leírja, hogy mely könyvtárak, mely állományrészekhez jutottak.⁴²

A könyvtár megszüntetése után a pedagógusok szakirodalommal való ellátását a továbbiakban a Fővárosi Pedagógiai Könyvtár és a Minisztérium Pedagógiai Könyvtára igyekezett megoldani.

Epilógus

1933-ban az Országos Tanügyi és Pedagógiai Könyvtár megszüntetésével a pedagógiai szakterület gazdag, 82.233 kötetet⁴³ számláló könyvtára ugyan megszűnt, és 25 évre kiesett a magyar kultúrát fenntartó intézmények sorából, de az eszme és a gondolat nem szűnt meg. Ezt mutatja a tanfelügyelőségek mellé rendelt pedagógiai könyvtárak létrejötte is, melyek ugyan helyzetüknél, anyagi lehetőségüknél fogva természetesen nem vállalhatták fel egy országos szakkönyvtár szerepét, de a létükkel mégis missziót tölthettek be, s jelezték az igényt, egy országos szakkönyvtár szükségességét.

Erre utal a Fővárosi Pedagógiai Könyvtár vezetőjének, Nyíreő Évának, 1935-ben a Pedagógiai Szeminárium c. folyóiratban megjelent tanulmánya is, melyben a pedagógiai szakkönyvtárak rendeltetésével kapcsolatban a következőket írta: „Tény az, hogy egy pedagógiai szakkönyvtár minden testvérintézménynél fontosabb hivatást tölt be, mert amíg az orvosi, mérnöki, és egyéb könyvtárak egyetlen tudományág művelőinek továbbképzését szolgálják, addig a pedagógiai könyvtáraknak egy nemzet nevelése nyugszik a vállán.”⁴⁴ Létjogosultságát mi sem bizonyítja jobban mint, hogy 1958-ban az Országos Pedagógiai Könyvtár újra indult, majd 1968-ban a múzeum is, de ezzel már a tanulmány második része foglalkozik.

Jegyzetek

- 1 Gyertyánffy István: Eszmék egy „Országos Paedagógiai Könyvtár” felállításáról = Néptanítók Lapja, 1895. 100. 969–971. p.
- 2 u.a. 970. p.
- 3 Gyertyánffy István: Az Országos Tanszermúzeumról és Paedagógiai Könyvtárról. Bp., Révai Testvérek, 1923.37. p.
- 4 u.o.
- 5 Gyertyánffy István: Nagyméltóságú Wlassics Gyula ... úrhoz intézett emlékirat az Országos Tanszermúzeum és Paedagógiai Könyvtár ügyében. Bp., Horánszky, 1896. 23. p.

- 6 Az épületet ez évben bontották le!
- 7 Az Országos Paedagógiai Könyvtár és Tanszermuzeum Hivatalos Értesítője, 1907. 1. sz. 12–13. p.
- 8 Droppánné Debreczeni Éva: Az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum története ... 1. [köt.]Bp., OPKM, 2003. 134. p.
- 9 Az Országos Paedagógiai Könyvtár és Tanszermuzeum Szervezeti és Működési Szabályzata, 1906.
- 10 ua. 109–110. p.
- 11 Az OPK és TM 1907 évi munkaterve, 1907. 6. p.
- 12 Friml Aladár: Az Országos Paedagógiai Könyvtár és Tanszermúzeum = Országos Középpiskolai Tanáregyesületi Közlöny, 1907. 32. 733. p.
- 13 Vángel Jenő – Nagy Zsigmond: Az Országos Paedagógiai Könyvtár és Tanszermúzeum philosophiai és pedagógiai munkáinak betűsoros jegyzéke. +1 pótfüz. Bp. (Franklin Társulat), 1913.
- 14 Imre Sándor: Paedagógiai irodalmunk és az Országos Paedagógiai Könyvtár. = Az Orsz[ágos] Paedagógiai Könyvtár és Tanszermúzeum Hivatalos Értesítője. 1915. 7–8. 120–121. p.
- 15 Miniszteri rendelet = Paedagógiai Értesítő, 1916. 93–94. p.
- 16 Magyarország Közoktatásügye az 1914. évben, 1917. 30. p.
- 17 Droppánné Debreczeni Éva: Az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum története ...1., Bp., 2003. 140. p.
- 18 Könyvtári és múzeumi ügyek = Az Orsz[ágos] Paedagógiai Könyvtár és Tanszermúzeum Hivatalos Értesítője, 1915. 96. p.
- 19 Vojticzky Emmánuel: Kettős példányok kicserélése = Paedagógiai Értesítő, 1916. 9. 277–278. p.
- 20 Az Országos Paedagógiai Könyvtár és olvasóterem használati szabályai, 1907. 47. p.
- 21 Kérelem = Paedagógiai Értesítő, 1917.296. p. és minden szám utolsó híreként „kérelem” címszó alatt.
- 22 Magyarország közoktatásügye az 1915–1918-as években, 1924. 13. p.
- 23 Droppánné Debreczeni Éva: Az Országos Pedagógiai Könyvtár története ... 1. [köt.] 2003. 139. p.
- 24 u.a. 140. p.
- 25 Gyertyánffy István: Az Országos Tanszermúzeumról és Paedagógiai Könyvtárról, 1923. 50–51. p.
- 26 u.a. 52–53. p.
- 27 u.a. 53. p.
- 28 Magyar Minerva, 5. köt. 1915. 97 p.; 1930–1931. 50. p.
- 29 OPKM Fitos-hagyaték. Kérdőív az ország összes könyvtáraihoz az 1922-es évre.
- 30 Ez időből sajnos nem rendelkezünk állomány adatokkal. Ez az összeg az utolsó rendelkezésre álló adathoz (44 ezer kötet, 1916.) viszonyított, évi kb. 1.000 kötetes gyarapodással számított, becsült adat.
- 31 Hodinka László: Beszélgetés az Országos Pedagógiai Könyvtár múltjáról = Könyv és Nevelés, 1970. 1. 16. p.
- 32 OPKM Fitos-hagyaték. Költségvetési előirányzat a könyvtár részére [1925/26].
- 33 u. o.
- 34 MOL K 726-1926-505. (505/1926.) Kivonat az október 2-án tartott igazgató-tanácsülés jegyzőkönyvéből [...]
- 35 MOL K726-1926-603. Kivonat az Országos Magyar Gyűjtemény Egyetem Igazgatótanácsának 1926. évi december hó 9-én [...] tartott ülése hitelesített jegyzőkönyvéből.

- 36 OPKM Fitos hagyaték; Droppánné Debreczeni Éva: Az Országos Pedagógiai Könyvtár története ... I.[köt.] ., 2003. 135. p.
- 37 MOL K726-757. (78/1932.) Indoklás az 1933–34. évre szóló költségvetési előirányzathoz.
38 u.o.
- 39 Ny[íreő] É[va]: Pedagógiai könyvtáraink célja és rendeltetése. = Pedagógiai Szeminárium, 1935/36. 2. sz. 124. p.
- 40 MOL K636-1932-1936-29. (B.22/933.) [Pasteiner Iván javaslata az Országos Tanügyi és Pedagógiai Könyvtár megszüntetésével kapcsolatban.]
41 u.o.
- 42 MOL K 636-1932-1936-29. (21.696. 1934. szept. 6.) A V.K.M Orsz[ágos]Tanügyi és Pedagógiai Könyvtárának megszüntetéséről és szétosztásáról szóló összesítő jelentés és Dr. Fitos Vilmos könyvtárigazgatónak a könyvtár vezetése alól való felmentése.; ld. még Droppánné Debreczeni Éva: Az Országos Pedagógiai Könyvtár Múzeum története ... I. [köt.], 2003. 144–145. p
- 43 Droppánné Debreczeni Éva: Az Országos Pedagógiai Könyvtár története ... I.[köt.] ., 2003. 135. p.
- 44 Ny[íreő] É[va]: Pedagógiai könyvtáraink célja és rendeltetése = Pedagógiai Szeminárium, 1935/36. 2. sz. 122–123. p.

Éva Droppán Debreceni: 100 years in service of Hungarian education

In 1906, for 100 years, the National Museum of Educational Equipments was increased by The National Educational Library. But already in 1895 István Gyertyánffy, the director of the National Museum of Educational Equipments suggested to build a special library. Jenő Vangel, a university teacher was appointed to the head of this institution. The holdings had 6333 books and the number of them increased 100.000 for 1933, when it was dissolved. In order to distribute them, a special committee was founded. The professional literature for the municipal teachers was supplied by the Municipal Educational Library and the Educational Library of the Ministry of Religion and Public Education.

Éva Debreceni Frau Droppán: Hundert Jahre im Dienst der ungarischen Pädagogik

Es sind genau einhundert Jahre, daß das Landesmuseum für Lehr- und Lernmittel sich durch Zusammenlegung mit der Landesbibliothek für Pädagogik erweitert wurde. Der Gedanke der Errichtung einer Fachbibliothek wurde von István Győrfy – dem damaligen Direktor des Landesmuseums für Lehr- und Lernmittel – schon im Jahre 1895 aufgeworfen. Erster Vorsteher des Institutes wurde Universitätsprofessor Jenő Vangel. Der Anfangbestand der Bibliothek umfasste 6 333 Bände, der Bestand im Jahre der Behebung (1933) betrug 100 000 Bände. Eine Sonderkommission sorgte für die Verteilung des Bestandes. Die Pädagogen der Hauptstadt wurden von der Hauptstädtischen Bibliothek für Pädagogen und von der Pädagogischen Bibliothek des Kultusministeriums mit Fachliteratur versorgt.